

УДК 338.48.071.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-4-45>

Садченко О.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Гайворонська І.В.

старший викладач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Sadchenko Olena

National University I.I. Mechnikov of Odessa

Gayvoronska Inna

National University I.I. Mechnikov of Odessa

МЕРЕЖЕВОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

NETWORK CENTER APPROACH TO MANAGEMENT OF TOURIST DESTINATIONS ENTERPRISES

У статті розглянуто основні аспекти мережевоцентричного підходу до управління підприємствами туристичних дестинацій. Виявлено, що основою розвитку підприємств туристичної дестинації є такі умови: сталий розвиток складної системи (туристичної дестинації); балансування інтересів усіх учасників взаємодії у складі дестинації; виділення цілей сталого розвитку туризму у пріоритет на рівні держави; виховна робота з місцевим населенням дестинації щодо прийняття принципів сталого розвитку туризму та формування загальної культури туризму. Пропонується модель мережевоцентричного середовища розвитку підприємств туристичної дестинації. Мережевим центром представленої моделі є дестинація, яка формується на основі інтересу туристів до атракцій. Одним із найважливіших інструментів забезпечення «ситуаційної обізнаності» є контроль результатів реалізації цілей сталого розвитку туристичних дестинацій засобами моніторингу.

Ключові слова: туристична дестинація, туристичні підприємства, мережевоцентричний підхід, сталий розвиток туризму, мережевоцентричне середовище, технології просування туристичних послуг.

В статті розглянуті основні аспекти мережецентричного підходу до управління підприємствами туристических дестинацій. Виявлено, що основою розвитку підприємств туристическої дестинації є такі умови: стійке розвиток складної системи (туристическої дестинації) балансування інтересів всіх учасників взаємодії в складі дестинації; виділення цілей стійкого розвитку туризму в пріоритет на рівні держави; виховна робота з місцевим населенням дестинації по прийняттю принципів стійкого розвитку туризму і формування загальної культури туризму. Пропонується модель мережецентричного середовища розвитку підприємств туристическої дестинації. Мережевим центром представленої моделі є дестинація, яка формується на основі інтересу туристів до достопримечательностей. Одним з найважливіших інструментів забезпечення «ситуаційної свідомості» є контроль результатів реалізації цілей стійкого розвитку туристическої дестинації засобами моніторингу.

Ключові слова: туристическа дестинація, туристическі підприємства, мережецентричний підхід, стійке розвиток туризму, мережецентричне середовище, технології просування туристических послуг.

The purpose of the study is to highlight the main aspects of the network-centric approach to the management of enterprises of tourist destinations. In the conditions of globalization and large-scale application of information and communication technologies, there is a need for scientific and methodological provision of management of complex systems based on a network-centric approach. It is proposed to adapt this approach to a tourist destination, which is a complex system. It is revealed that the basis for the development of enterprises of the tourist destination are the following conditions: sustainable development of a complex system (tourist destination); balancing the interests of all parties involved in the destination; highlighting the goals of sustainable tourism development at the national level; educational work with the local population of the destination to adopt the principles of sustainable tourism development and the formation of a common tourism culture. A model of a network-centric environment for the development of tourist destination enterprises is proposed. In the presented model, one of the most important tools for providing "situational awareness" is to control the results of the implementation of the goals of sustainable development of tourist destinations by means of monitoring. The network center of the model is the destination, which is formed on the basis of tourists' interest in the attractions that are in the territory of the destination. The process of development of tourist destinations is ordered in the direction of the dominant network-centric role of attractions. One of the effective tools is the "situational centers" created in government bodies and the largest state-owned companies. Such centers monitor, form information for management decisions. The practical significance of the results obtained is for building an efficient economy based on network-centric management principles. The strategy of promotion of tourist services on the basis of a network-centric approach should be formed and implemented in relation to a particular tourist destination, based on its economic importance and social orientation, in accordance with the strategy of tourism promotion of meso and macro levels, which will be the subject of further scientific research.

Key words: tourist destination, tourist enterprises, network-centric approach, sustainable tourism development, network-centric environment, technologies for promotion of tourist services.

Постановка проблеми. Для України характерними є такі ключові проблеми, які перешкоджають розвитку туристических дестинацій [1; 2]:

- неформованість туристических дестинацій, відсутність у більшості регіонів розуміння необхідності просування туристических послуг;
- відсутність комплексного підходу до розуміння ідентичності туристическої дестинації та методів її визначення;
- відсутність відповідного інструментарію брендингу;
- недостатність професійних кадрів і експертних груп, здатних реалізувати стратегію просування туристическої дестинації на місцях;
- відсутність ефективної системи комунікації й інформування потенційних туристів про туристичні можливості конкретної дестинації;
- відсутність стимулів у більшості туристических регіонів формувати дестинацію та

об'єднуватися в просуванні туристических продуктів і послуг.

В умовах глобалізації та масштабного застосування інформаційно-комунікаційних технологій виникає потреба у науково-методичному забезпеченні управління складними системами на підставі мережецентричного підходу – нової ефективної парадигми виживання і розвитку сучасних соціально-економічних структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Архітектура і система управління великими сильно пов'язаними системами еволюціонують до мережецентричної. В основі мережецентричної парадигми лежить мережевий принцип побудови тієї чи іншої системи, що дає змогу забезпечити максимальні можливості для отримання інформації про параметри її власного функціонування і стану

зовнішнього середовища, доступу до необхідної інформації, її обробки, зберігання, розподілу та забезпечення зворотного зв'язку [3; 4]. Поняття «мережевоцентричне управління» переважно використовується військовими і фахівцями, які займаються проблемами управління у великих (перш за все технічних і соціотехнічних) системах, до складу яких входить якась кількість автономних центрів (об'єктів), об'єднаних у загальну мережу. Під мережевоцентричністю розуміється принцип організації систем управління, що дає змогу «...реалізувати режим ситуаційної обізнаності завдяки формуванню і підтриманню єдиного для всіх ярусів управління, цілісного, контекстного інформаційного середовища і включення в процес його безперервної актуалізації якомога більшого числа джерел первинної інформації» [5]. Виділяється два важливих мережевоцентричних принципи: зосередження зусиль на виконанні поставленого завдання і максимальне використання всієї інформації для формування рішень [4]. Означені принципи характерні для системи управління туристичною дестинацією як відкритою соціально-економічною системою, що самоорганізовується «зі слабкою ієрархією в контурі прийняття рішень», здатних «породжувати цілі всередині себе» [6].

Даний підхід пропонується адаптувати до туристичної дестинації, яка є складною системою, для формування наукового концепту управління розвитком підприємств, що функціонують на території дестинації, з метою балансування інтересів усіх учасників взаємодії, включаючи державу та державні інституції.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виділення основних аспектів мережевоцентричного підходу до управління підприємствами туристичних дестинацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мережевоцентричний підхід до управління туристичною дестинацією зумовлюється такими закономірними явищами і процесами, які характерні для сучасного етапу розвитку туризму:

- послідовною зміною структур, гравців і туристичних продуктів на ринку туризму;
- взаємозв'язком і взаєморозвитком туристичних процесів та інформаційних технологій;
- швидко мінливою поведінкою споживачів;
- гнучкими технологічними інфраструктурними змінами туристичного сектору;
- розвитком підприємницьких мереж на місцевому рівні дестинацій;
- кластерною агрегацією структур сформованих мереж, що складаються переважно з малих і середніх туристичних підприємств;

- ринковою взаємодією підприємств мережі за допомогою нових веб-технологій і сучасних механізмів (принцип B2B) для забезпечення замовнику повного пакету туристичних продуктів і послуг;

- зростаючою конкуренцією на ринку електронної торгівлі туристичними продуктами і послугами, що вимагає додаткових інструментів ідентифікації;

- підсиленням взаємодії між постачальниками, клієнтами та маркетинговими організаціями системою управління (Destination Management System), що допомагає дестинації підтримувати свою туристичну привабливість;

- диференціацією продуктів дестинації для сегментування ринку і формування пакету цільової пропозиції;

- партнерськими відносинами між державним і приватним секторами на туристичному ринку, що забезпечить мережевоцентричний розвиток дестинації за пріоритетами довгострокових стратегічних цілей і середньо- та короткострокових локальних програм та ініціатив.

Отже, мережевоцентричне управління ресурсами дестинації передбачає створення територіально розподіленої мережі розвинених інфокомунікаційних вузлів. Основними характеристиками такої мережі є: високоефективна «інформаційна решітка», що забезпечує доступ до всієї необхідної інформації щодо дестинації; прогресивна система управління туристичними ресурсами дестинації, інтегрована «сенсорна поверхня», поєднана в єдину мережу із системою «агентів дестинації» і системою її управління [7]. Цілі розвитку туризму в дестинації, як правило, пов'язані не стільки з ростом туристичних потоків, скільки із забезпеченням сталого туризму. У науково-практичному сенсі така організація дестинації дасть змогу перейти до її більш ефективної й оперативної форми управління та самосинхронізації.

При цьому показник оперативності управління має на увазі два взаємопов'язаних аспекти:

- дестинація досягає інформаційної переваги за рахунок аналітичного розуміння ситуації у висококонкурентному полі діяльності;

- у технологічному плані така перевага передбачає впровадження новітніх систем, принципів і методів менеджменту, комп'ютерного аналізу, оцінки і прогнозування на основі сучасних математичних моделей.

Принцип самосинхронізації за мережевоцентричної системи управління в дестинації відображає здатність туристично-рекреаційної структури самоорганізовуватися знизу, а не реформуватися в адміністративному порядку.

Прикладом реалізації указанного принципу є функціонування і розвиток глобального комп'ютерного середовища з мережевоцентричним управлінням високої структурної складності [8; 9].

Науковим підґрунтям самоорганізації туристичної дестинації є підходи синергетики – науки про основні закономірності розвитку складних систем. Тому питання стійкого розвитку дестинації як складної соціально-економічної системи можливо вирішувати, спираючись на інструментарій синергетики.

Тобто основою розвитку підприємств туристичної дестинації, кожне з яких є підсистемою у складі складної системи, є такі умови:

- сталий розвиток складної системи (туристичної дестинації);
- балансування інтересів усіх учасників взаємодії у складі дестинації;
- виділення цілей сталого розвитку туризму у пріоритет на рівні держави;
- виховна робота з місцевим населенням дестинації щодо прийняття принципів сталого розвитку туризму та формування загальної культури туризму.

Отже, теоретичним базисом формування мережевоцентричного підходу до управління розвитком підприємств туристичних дестинацій є:

- теорія самоорганізації складної системи (синергетика дестинації);
- концепція сталого розвитку туризму;
- маркетинг взаємовідносин (балансування інтересів усіх груп стейкхолдерів на підставі ціннісно-орієнтованого управління);
- маркетингове управління і брендингові технології формування попиту та просування дестинації як продукту сталого туризму.

Для застосування принципів синергетики в управлінні туристичною індустрією необхідно враховувати закони випадкових процесів, теорії нелінійних систем, оперувати поняттями фазового простору, атракції, сталого розвитку в процесі еволюції системи.

Синергетика в управлінні розвитком туристичної дестинації є спільним, узгоджено діючим механізмом формування процесів утворення і масових (колективних) взаємодій об'єктів (елементів, підсистем). Отже, для такої складної системи, якою є туристична дестинація, важливо формувати відповідне середовище для взаємосприятливої взаємодії (співпраці для досягнення загальної цілі, з обов'язковим урахуванням цілей усіх учасників): підприємств (бізнесу), держави (особливо на муніципальному рівні), дестинації (для реалізації потенціалу атракцій), місцевого населення і споживача (туриста). Лише за такої умови

можливий синергетичний ефект, основними характеристиками якого є такі:

- виникає у відкритих системах та у нерівноважних умовах;
 - супроводжується інтенсивним обміном ресурсів і енергії підсистем із системою і системою з навколишнім середовищем;
 - відзначається довільним вибором характеру взаємодії, тобто відсутністю жорсткої детермінації ззовні щодо формування поведінки підприємств дестинації або їхніх підсистем зі зміною їхньої структури;
 - є результатом упорядкування, самоорганізації, зменшення ентропії та еволюції систем.
- Категорія «сталий розвиток туризму» витікає з основного визначення сталого (підтримуючого) розвитку як безперервного, динамічного процесу формування світового громадянського суспільства, на принципах зниження соціальної нерівності й екологічного навантаження на біосферу, розроблення нових ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій із метою запобігання глобальним екологічним, економічним і соціальним загрозам, забезпечення економічного зростання без шкоди для екології [10; 11].

В основу системи управління основними процесами сталого розвитку туристичних дестинацій покладаються класичні принципи менеджменту, які реалізуються органами державної, регіональної і муніципальної влади. До процесу управління долучаються підприємницькі структури і громадські організації сфери туризму. Виділяють такі управлінські процеси (бізнес-процеси) в туристичних дестинаціях [12]:

- стратегічне планування, проектування та програмування;
- управління інвестиціями;
- управління конкурентоспроможністю і маркетингом;
- управління трудовими ресурсами;
- соціальне управління;
- управління екологічною стійкістю.

У кожному регіоні створюються туристичні дестинації різного масштабу. При цьому важливо враховувати інтереси місцевого населення, мінімізуючи конфлікт з інтересами туристів. Отже, важливим чинником, який слід урахувати під час планування і формування дестинації, є місцеве населення.

Під час вибору вектора розвитку туристичної дестинації необхідно спиратися на стратегічні цілі у довгостроковій перспективі. Існують приклади туристичних дестинацій, які зробили вибір на користь короткострокової перспективи, приділяючи особливу увагу залученню максимальної кількості відвідувачів [12].

Непродумана стратегія, як правило, призводить до деградації туристичних ресурсів, спонукає до виникнення соціальних проблем місцевої громади та, відповідно, до зниження потоків туристів і доходів у довгостроковій перспективі. Крім того, такий світогляд суперечить поняттям сталого розвитку туризму, які були задекларовані комплексом документів ООН, виділені у Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р., Осакською конвенцією тощо [13].

Важливо забезпечити узгодженість дій усіх учасників взаємодії.

Пропонується в основу моделі мережевоцентричного середовища розвитку підприємств туристичної дестинації покласти класичну теорію конкурентоспроможності, спираючись на праці М. Портера, доповнивши класичний «Ромб М. Портера» з урахуванням поправки Дж. Даннінга щодо інституційного складника (уведення у класичний ромб детермінант «діяльність міжнародного бізнесу», «ситуаційна обізнаність» і «роль державного управління»). Пропонується додатково ввести в модель ще один чинник – «місцеве населення» (рис. 1). Кожен із виділених чинників відіграє певну роль у впровадженні принципів сталого розвитку туризму.

Формуючи середовище розвитку підприємств туристичної дестинації на засадах мережевоцентричного підходу, необхідно враховувати базові принципи сталого розвитку (на рис. 1 виділено курсивом).

Мережевим центром представленої моделі є дестинація, яка формується на основі інтересу туристів до атракцій, які є на території даної дестинації. Процес розвитку туристичних дестинацій упорядковується у напрямі домінуючої мережевоцентричної ролі атракторів.

Під туристично-рекреаційним атрактором будемо розуміти стійкий стан зони відпочинку в тій чи іншій країні, що має властивість притягувати до себе достатню для свого ефективного існування і розвитку безліч траєкторій системи. Вони визначаються можливостями й уподобаннями подорожуючих, які поведуться як безліч активних елементів мережевоцентричної системи [14]. У роботі [15] під атракторами розуміють деякі «воронки», які згортають, втягують у себе безліч траєкторій, зумовлюючи, таким чином, хід еволюції системи на ділянках, навіть віддалених від безпосереднього «конуса» даної «воронки». Атракторам притаманна така особливість: якщо об'єкт, перебуваючи у ньому, вийде із цього стану, то через деякий час знову повернеться в атрактор, проявляючи властивість асимптотичної стійкості. Система є асимптотично стійкою, якщо в деякому оточенні точки рівноваги будь-яка фазова траєкторія прямує до цієї точки. Система є абсолютно стійкою, якщо вона має єдину точку рівноваги, асимптотично стійку в усьому фазовому просторі. Прикладом може бути відома властивість туристів прагнути до свого, одного разу випробуваного й успішно прийнятого атрактора-дестинації.



Рис. 1. Модель мережевоцентричного середовища розвитку підприємств туристичної дестинації

Джерело: складено авторами

Висока структурна складність мережево-центричного середовища туристично-рекреаційної сфери і необхідність прогресивної системи управління нею пояснюються стрімким зростанням високорозвинених інформаційних структур, які супроводжують функціонування і розвиток відповідної інфраструктури в глобальному інформаційному просторі.

Таким чином, ефективність функціонування дестинації знаходиться у прямій залежності від її інформаційного і технологічного потенціалу. Фокус управлінських додатків активно зміщується від локальних комп'ютерних архітектур до глобальних мереж і масовим інформаційних систем, інтегрованих у загальносвітовий інформаційний простір.

У представленій моделі мережевоцентричного середовища розвитку підприємств туристичної дестинації (рис. 1) одним із найважливіших інструментів забезпечення «ситуаційної обізнаності» є контроль результатів реалізації цілей сталого розвитку туристичних дестинацій засобами моніторингу. Поняття «ситуаційна обізнаність», або *Situational Awareness*, сформувався на рубежі 1990-х років [16]. Згідно з класичним визначенням, принцип *Situational Awareness* являє собою «чуттєве сприйняття елементів поточного стану в (єдиному) просторово-часовому континуумі, усвідомлене сприйняття їх значення, а також проектування їх в найближче майбутнє» [16]. Ситуаційна обізнаність базується на новому підході до візуалізації геопросторових даних (неогеографія). Неогеографія – це нове покоління засобів і методів відображення локалізованої в просторі й часі інформації, що відрізняється трьома основними ознаками:

- поданням інформації в єдиній геоцентричній системі координат, а не в картографічних проекціях;

- застосуванням растрового (матриці пікселів), а не векторного уявлення географічної інформації як основного;

- використанням відкритих гіпертекстових форматів представлення геоданих [17].

Така подача інформації має низку переваг: зберігання інформації в геоцентричній системі координат, яка гарантує унікальність її локалізації без шкоди детальності, можливість забезпечення тривимірного відображення місцевості і ситуації, а також поява середовища масового створення й агрегації геоданих. Даний принцип ситуаційної обізнаності сьогодні є надзвичайно важливим для розвитку і просування на ринку туристичної дестинації.

Висновки з даного дослідження. Отже, вироблення технологій просування туристичних послуг дестинації базується на сис-

темному підході й комплексному управлінні сферою туризму та гостинності з урахуванням оцінки та аналізу стану, динаміки і тенденцій зміни розвитку туристичного ринку.

Підвищення ефективності державного управління, у тому числі на регіональному та субрегіональному рівнях, забезпечується шляхом інтеграції в єдиний комплекс державних інститутів і їх інформаційно-аналітичних систем на мережевоцентричних принципах, а також використання потенціалу муніципальних, громадських і корпоративних інститутів та їхніх інформаційних систем. Для дизайну архітектури інститутів необхідно володіти інформацією щодо поточного стану інституційної організації макроекономічної системи для постійного поліпшення характеру взаємодії інститутів у питаннях соціальних, економічних, екологічних та таких, що безпосередньо торкаються розвитку туризму і туристичної дестинації.

Одним з ефективних інструментів виступають «ситуаційні центри», створювані в органах державного управління і найбільших державних компаніях. Такі центри займаються моніторингом, формують інформацію для управлінських рішень. Окрім того, необхідно гармонізувати інтереси економічних суб'єктів (держави, суспільства, бізнесу). Причому варто враховувати й те, що ці суб'єкти складаються з безлічі груп зі спеціальними інтересами, які, своєю чергою, являють собою сукупність акторів, що діють відповідно до своїх персоніфікованих цілей, які часто не збігаються із цілями груп. У зв'язку із цим проблеми гармонізації (взаємоузгодження) цілей і завдань елементів соціально-економічної системи є важливою умовою досягнення загальносистемної мети (у нашому разі – сталого розвитку туристичної дестинації).

Практична значимість отриманих результатів для побудови ефективної економіки на мережевоцентричних принципах управління. Для цього слід виявити цілі (та їх пріоритетність для кожної зі сторін) на всіх її ієрархічних рівнях і забезпечити їх сумісність так, щоб забезпечити сталий розвиток не тільки «зверху вниз», а й на нижніх рівнях управління і в процесі соціально-економічної самоорганізації туристичної дестинації.

Стратегія просування туристичних послуг на засадах мережевоцентричного підходу має бути сформована і реалізована стосовно окремої туристичної дестинації, виходячи з її економічної значимості і соціальної орієнтації, відповідно до стратегії туристичного просування мезо- та макrorівня, що й буде предметом подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко С.А. Системне забезпечення стійкого інноваційного розвитку виноробних підприємств : монографія. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2018. 563 с.
2. Бондаренко С.А. Аналіз стану та рівня використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіонального ринку туристичних послуг Одеської області. *Економічні інновації*. 2016. Вип. 61. С. 50–62.
3. Затувиветер Ю.С. Проблемы глобализации парадигмы управления в математически однородном поле компьютерной информации. *Проблемы управления*. 2005. № 1. Ч. I. С. 1–12 ; № 2. Ч. II. С. 13–23.
4. Затувиветер Ю.С., Фищенко Е.А. Графодинамические системы с сетевым управлением в математически однородном поле компьютерной информации. *Управление большими системами*. 2010. Вып. 30.1. Сетевые модели в управлении. С. 567–604.
5. Развитие системы стратегического менеджмента интегрированных структур ГК «Ростехнологии» на основе концепции сетецентричности / П.А. Дроговоз и др. *Проблемы стратегического менеджмента и механизмы военно-гражданской интеграции в высокотехнологических отраслях промышленности*. Москва : ЦОП АВН, 2011. С. 347–358.
6. Трахтенгерц Э.А. Использование двух сетевых принципов модификации экономических целей и стратегий в кризисной ситуации. *Управление в социально-экономических системах*. 2013. Т. 45. С. 97–108.
7. Бедрицкий А.В. Информационная война: концепции и их реализация в США. Москва : РИСИ, 2008. 187 с.
8. Акаев А.А., Коротаев А.В., Малинецкий Г.Г. Моделирование и прогнозирование глобального, регионального и национального развития. *Вторая волна глобального кризиса. События «арабской весны»*. Анализ сценариев развития России в ближайшие десятилетия. Москва : URSS, 2012. 488 с.
9. Губанов Д.А., Новиков Д.А., Чхартишвили А.Г. Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства. Москва : Физматлит, 2010. 228 с.
10. Минаев В.А. Сетецентрическая модель управления дестинациями как новая парадигма развития индустрии туризма. *Вестник РМАТ*. 2013. № 2. С. 52–62.
11. Рассохи́на Т.В. Менеджмент туристских дестинаций. Москва : Советский спорт, 2014. 360 с.
12. Kutsenko E.S., Meissner D. Key Features of the First Phase of the National Cluster Programme in Russia. *Working papers by NRU Higher School of Economics. Series WP BRP «Science, Technology and Innovation»*. 2013. № 11/STI/2013.
13. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінет Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kr170168?an=1>
14. Рассохи́на Т.В. Научно-методологические аспекты формирования обобщающей динамической структурной модели управления устойчивым развитием туристской дестинации. *Экономика: вчера, сегодня, завтра*. 2017. Т. 7. № 9А. С. 59–65.
15. Бурков В.Н. Основы математической теории активных систем. Москва : Наука, 1977. 255 с.
16. Динамический подход к анализу структур, описываемых графами / М.А. Айзерман и др. *Автоматика и телемеханика*. 1977. Вып. 7. С. 135–151.
17. Mica R. Endsley, Daniel J. Garland (2000). Situation awareness: analysis and measurement, Lawrence Erlbaum Associates.

References:

1. Bondarenko S.A. (2018). *Sistemne zabezpechennya stsykogo Innovatssynogo rozvitku vinorobnih pidpriemstv* [Systematic support of sustainable innovative development of wineries] : monografiya. NAN Ukraini, Institut problem rinku ta ekonomsko-ekologschnik doslzdzen. Odessa : IPREED NANU, 563 p.
2. Bondarenko S.A. (2016). *Analiz stanu ta rivnya vikoristannya rekreatsiyno-turistichnogo potentsialu regionalnogo rinku turistichnih poslug Odeskoyi oblasti* [Analysis of the state and level of utilization of the recreational and tourist potential of the regional market of tourist services of Odessa region]. *Economic innovation*. Vol. 61. Odessa. P. 50–62.
3. Zatuliveter Yu.S. (2005). *Problemyi globalizatsii paradigmyi upravleniya v matematicheski odnorodnom pole kompyuternoy informatsii* [Problems of globalization of management paradigm in mathematically homogeneous field of computer information]. *Management problems*. № 1. Vol. I. P. 1–12; № 2. Vol. II. P. 13–23. (in Russian)
4. Zatuliveter Yu.S., Fischenko E.A. (2010). *Grafodinamicheskie sistemyi s setetsentricheskim upravleniem v matematicheski odnorodnom pole kompyuternoy informatsii* [Graphodynamic systems with network-centric control in a mathematically homogeneous field of computer information]. *Management of large systems*. Vol. 30.1. Network models in management. Moscow. P. 567–604. (in Russian)

5. Drogovoz P.A., Chemezov S.V., Turko N.I., Kulikov S.A. (2011). *Razvitie sistemy strategicheskogo menedzhmenta integrirovannykh struktur GK «Rostehnologii» na osnove kontseptsii setetsentrichnosti* [Development of a strategic management system for integrated structures of the Russian Technologies State Corporation based on the concept of network-centricity]. *Problems of strategic management and mechanisms of civil-military integration in high-tech industries*. Moscow, P. 347–358. (in Russian)
6. Trahtengerts E.A. (2013). *Ispolzovanie dvuh setetsentricheskikh printsipov modifikatsii ekonomicheskikh tseley i strategiy v krizisnoy situatsii* [The use of two network-centric principles for the modification of economic goals and strategies in a crisis]. *Management in socio-economic systems*. T. 45. P. 97–108. (in Russian)
7. Bedritskiy A.V. (2008). *Informatsionnaya voyna: kontseptsii i ih realizatsiya v SshA* [The Information War: Concepts and Their Implementation in the USA]. Moscow, 187 p. (in Russian)
8. Akaev A.A., Korotaev A.V., Malinetskiy G.G. (2012). *Modelirovanie i prognozirovanie globalnogo, regionalnogo i natsionalnogo razvitiya. Vtoraya volna globalnogo krizisa. Sobyitiya «arabskoy vesny»*. *Analiz stsenariy razvitiya Rossii v blizhayshie desyatiletia* [Modeling and forecasting global, regional and national development. The second wave of the global crisis. Events of the "Arab Spring". Analysis of Russia's development scenarios in the coming decades]. Moscow, 488 p. (in Russian)
9. Gubanov D.A., Novikov D.A., Chhartishvili A.G. (2010). *Sotsialnyie seti: modeli informatsionnogo vliyaniya, upravleniya i protivoborstva* [Social networks: models of information influence, management and confrontation]. Moscow, 2010. 228 p. (in Russian)
10. Minaev V.A. (2013). *Setetsentricheskaya model upravleniya destinatsiyami kak novaya paradigma razvitiya industrii turizma* [Network-centric model of destination management as a new paradigm for the development of the tourism industry]. *Bulletin of the RMAT*. № 2. P. 52–62. (in Russian)
11. Rassohina T.V. (2014). *Menedzhment turistikh destinatsiy* [Travel Destination Management]. Moscow, 360 p. (in Russian)
12. Kutsenko E.S., Meissner D. (2013). Key Features of the First Phase of the National Cluster Programme in Russia. Working papers by NRU Higher School of Economics. Series WP BRP "Science, Technology and Innovation". № 11. 2013. (in Ang)
13. *Pro shvalennyya Strategiyi rozvitku turizmu ta kurortlv na period do 2026 roku. Rozporyadzhennyya Kablnet MlnIstrlv UkraYini vld 16 bereznya 2017 r.* [On approval of the Tourism and Resort Development Strategy for the period up to 2026. Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 16, 2017]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kr170168?an=1>
14. Rassohina T.V. (2017). *Nauchno-metodologicheskie aspektyi formirovaniya obobschayushey dinamicheskoy strukturnoy modeli upravleniya ustoychivym razvitiem turistiskoy destinatsii* [Scientific and methodological aspects of the formation of a generalizing dynamic structural model for managing the sustainable development of tourist destinations]. *Economy: yesterday, today, tomorrow*. T. 7. № 9A. P. 59–65. (in Russian)
15. Burkov V.N. (1977). *Osnovy matematicheskoy teorii aktivnykh sistem* [Fundamentals of the mathematical theory of active systems]. Moscow, 255 p. (in Russian)
16. Ayzerman M.A., Gusev L.A., Petrov S.V., Smirnova I.M. (1977). *Dinamicheskii podhod k analizu struktur, opisivaemykh grafami* [A dynamic approach to the analysis of structures described by graphs]. *Automation and telemechanics*. Vol 7. P. 135–151. (in Russian)
17. Mica R. Endsley, Daniel J. Garland (2000). *Situation awareness: analysis and measurement*, Lawrence Erlbaum Associates. (in Ang)